

En nödvändig ny grund för svensk säkerhetspolitik

FN-distriktet Dalarna, Falun den 24 okt. 2020

Karin Utas Carlsson

TVÅ BERÄTTELSE

Den ena berättelsen är som det i stort sett ser ut idag, den andra som den vi vill nå fram till för en säkrare, mer rättvis och ekologiskt hållbar värld. Sedan kommer frågan hur vi kommer från den ena berättelsen till den andra.

Idag ser vi en värld där alla länder söker skydda sig mot en tänkt fiende, eller flera, med hjälp av hot om våld och i sista hand utfört våld, ekonomiskt eller fysiskt med militära medel. Föreställningen bakom är att *avskräckning* måste till. Det finns en möjlig ondskefull eller aggressiv fiende som ska fås att inse att det är för kostsamt att anfälla oss som nation, eller göra det vi inte vill. Många ansluter sig till allianser emot den här fienden. Den stora alliansen nu, efter Warsawpaktens fall, är NATO med USA som ledare, en överlägsen militärmakt med baser runt hela jorden och ett satellitsystem för nedladdning och krigsledning. Övervakning av tänkt fiende sker av säkerhetstjänster som står i ständig kontakt med varandra i mer eller mindre uttalade allianser. Sverige är i högsta grad delaktig i detta. NEAT (North European Aerospace Testrange) och nedladdningsstationerna i Lerkil och Lovön.

Vi har *media* som har skurit ned på undersökande journalistik och som ingår i några rätt få koncerner. Media medverkar i att skapa *fiendebilder*. Falska uppgifter förekommer men det är vanligare att vi får en ensidig bild. Viktiga fakta når inte ut till gemene man. Vi får t ex ständigt höra om ett "försämrat säkerhetsläge" och vi får veta att Ryssland är aggressivt. Vi får Västs perspektiv, oftast.

Vi riskerar en överhängande *planetär kris* i form av ekologisk kollaps om vi inte drastiskt minskar utsläpp av växthusgaser. Och det är bråttom. Dessutom, de rikaste länderna är de som släpper ut mest och som drabbas senare än många av de fattigaste, t ex låglänta ö-nationer. Resurser behövs för ändring av våra system.

Också modernisering och utveckling av kärnvapen hotar mänskligheten med total katastrof. Tröskeln till användning har sänkts. Här finns mycket att säga men jag går vidare.

Resurser, ofattbara nära 2 000 miljarder amerikanska dollar, satsas på krigsmakten. Dessa pengar och personresurser behövs till att tillfredsställa människors behov.

Låt oss nu se på den värld vi skulle vilja leva i och hur vi stegvis kan nå dit

Vi vill leva i en värld i balans med naturen och utan förtryck av människor. Vi vill att alla ska få det de behöver, vi vill inte ha ökande klyftor ekonomiskt och socialt som idag. I den här världen skulle vi ha tid för varandra, vi skulle hjälpa varandra, och resurserna skulle räcka för alla. Vi skulle inte vara rädda för varandra. Den här visionen är väldigt annorlunda mot den värld jag just beskrev.

PARADIGMSKIFTE

Mitt budskap är att vi måste kasta oss ifrån ett sätt att tänka till ett annat. Jag kallar det *paradigmskifte*. Paradigm kan förklaras med begrepp som utgångspunkt, föreställningar, värderingar och regler. Det avgör hur frågorna ställs och hur de hanteras. Problem ska lösas. När det inte kan lösas inom det befintliga paradigmet/tänkesättet, uppstår en kris – allt enligt

Thomas Kuhn som i början av 1960-talet uppfann uttrycket när det gällde vetenskaperna. Den här krisen framkallar med tiden ett nytt sätt att tänka och det tar det äldres plats. När den nya teorin får betydelse för hur den vetenskap som är berörd ser på världen sker ett paradigmskifte. Det här händer inte utan motstånd från etablissemangen. Under en tid kommer de olika paradigmen att kämpa mot varandra. Det gamla ger inte upp förrän det nya anses lösa problemen bättre.

Vi befinner oss i en så svår kris nu att *vi inte har tid att vänta*. Klimatförändringens effekter är redan här på många platser. Kärnvapnen hotar, vi har en pandemi som ger oss en försmak av hoten. Mycket pengar satsas under Copvid-19. Ska vi ta chansen att satsa på en omställning eller bara försöka återgå till den gamla världen?

Vi har en gammal värld med tankar på behov av skydd där vi tror på avskräckning. Någon fiende kan vilja komma åt oss i en framtid (eller nu). Vi har en vision av en bättre värld. Vad kan ligga för tänkesätt bakom den bättre världen, kanske den nya? Låt oss jämföra tänkesätten med varandra! Det gamla, traditionella tänkesättet kallar vi för *maktparadigmet*. I min avhandling kallade jag det nya för *det framväxande paradigmet*. Man kan också kalla det för samarbete eller omvårdnad (eng. "care") – ta hand om varandra och om naturen vi är beroende av, och omtanke om kommande generation/er.

Ett ord för den här säkerhetspolitiken är *mänsklig säkerhet* eller *gemensam säkerhet*, gemensam med alla, inte med vänner emot en fiende.

En nödvändig start är att utgå från grundläggande mänskliga behov, så som flera forskare gjort bland andra John W. Burton som står som pappa till Human Needs Theory. Johan Galtung var också med tidigt, t ex vid en konferens om utveckling 1978. Där kom Human Needs i fokus (publicerad bok från konferensen).

Människor har grundläggande materiella och ickemateriella behov

Låt oss här se på de *ickemateriella*. Dit hör behov av säkerhet/trygghet, känsla av eget värde, kärlek/vänskap, tillhörighet, mening, förståelse och autonomi/frihet. Det intressanta med dessa är att ju mer man ger, desto mer får man, i alla fall på sikt. Kakan kan fås att växa. Här ligger grunden till så kallade vinna-vinna-förhandlingar. Med *materiella* behov är det annorlunda. Där är kakan begränsad. Pengar och landområden är begränsade. Även tid. Här handlar det ofta om rättvis fördelning och i förhandlingar gäller som regel kompromisser.

Redan i *synen på konflikter* skiljer sig tänkesätten åt. I maktparadigmet ses konflikt som något som ska undvikas, medan i det nya tänkesättet konflikt ses som nödvändig för utveckling och växt. Det är hanteringen av konflikten som avgör utgången. Konflikt i sig är alltså inte av ondo och ska elimineras så som man menar i maktparadigmet. Man vidgar begreppet "konflikt" till att gälla många typer av motsättningar mellan parter. Det öppnar för tidig hantering, något som lättare leder till nedtrappning och lyckosam lösning.

Analysenhet. I *maktparadigmet* är strukturer och institutioner (t ex nationer eller regioner) analysenheter och de förklarar politiska fenomen. I *det nya sättet* att tänka är individen och den identitetsbärande gruppen analysenhet, och det gäller på alla nivåer, lokalt och globalt. Individernas grundläggande behov är i fokus. Konflikter på olika nivåer har mycket gemensamt och hanteras enligt samma principer. Detta skiljer sig helt från *maktparadigmets* syn där konflikter på global nivå (utrikes- och säkerhetspolitiken) ses som väsensskilda från konflikter mellan

individer och i små grupper, lokal nivå. De på global nivå hanteras helt olika jämfört med de på lokal nivå. Avskräckning är här i centrum för säkerhetstänkandet.

Orsaken till konflikt ser man olika på. I maktparadigmet ser man brist på resurser och människans/statens aggressivitet som orsak till konflikter. Staten, gruppen eller individerna kämpar för makt. Enligt det nya, alternativa tänkesättet däremot, ses hot mot grundläggande mänskliga behov som orsak. Detta är avgörande för hur man söker lösning på problemet/konflikten.

Fokus. I maktparadigmet är sakfrågorna i centrum och positioner deklarerar. Även kortsiktiga lösningar av konflikten accepteras. Lösningar anges för de givna konfliktämnena utan att efterforska dolda behov eller oro och rädsla som inte uttalas. I det nya tänkesättet söks *underliggande* behov och värderingar. Oro och rädsla försöker man undvika. Analys av konflikten är därför viktig. Hur är den andras perspektiv? *Det kräver ett helt annat tillvägagångssätt.* Det gäller oavsett om man är del i konflikten, fungerar som tredje part eller är åskådare. Det är grunden i såväl förebyggande av negativ utveckling som i förhandlingar och medling. Detta sätt att hantera konflikter är välkänt och utforskat inom beteendevetenskaperna. Möjliga lösningar formuleras tillsammans. Man söker långsiktigt hållbara lösningar,

Mål. I maktparadigmet är målet att vinna konflikten. Utfallet är av typen vinna-förlora (ett nollsummespel) eftersom det är brist på resurser. Det den ena vinner förlorar den andre. I det nya tänkesättet är målet att *alla* parternas behov tillgodoses – vinna-vinna. Resurserna kan fås att öka. Här ligger utmaningen. De resurser som tillgodoser ickemateriella behov är inte begränsade. *Båda parter kan samtidigt få behov såsom säkerhet, god självkänsla, autonomi och förståelse tillfredsställda.* En fredlig värld utmärks av att grundläggande mänskliga behov tillgodoses, såväl materiella som ickemateriella. Det är målet. Vägen dit innebär en ständig kamp emot krafter som tror sig vinna på den nuvarande ordningen.

Alla parter perspektiv undersöks och tas med i analysen. Det skiljer sig helt från dagens rapportering i massmedia och sådant de flesta aktörer uttrycker. De misstänkliggör den som ger motsatt parts perspektiv (t ex fredsrörelsen som försöker skapa balans genom att visa på den andra sidans tänkesätt, känslor och behov). Det ser vi vanligen när det gäller Ryssland, Iran, Syrien eller Nordkorea, nu också Kina. Den andra partens perspektiv ses som ”propaganda”. Det är ett stort problem och skulle kunna ändras om god konflikthantering blev allmän kunskap, något som är målet för denna artikel.

Makt. I maktparadigmet sker maktkamp. Det handlar om att *vinna* över den andra för att få det man vill ha. Resultatet kan bli en reglering av konflikten där motparten blir påtvingad en lösning. Eftersom målet är att vinna fördelar för egen räkning kan en vinna-förlora-lösning lätt bli förlora-förlora på sikt. I det nya tänkesättet baseras utfallet inte på makt utan på objektiva kriterier, lagar och normer. Makt utövas för att nå mål som tillfredsställer alla parter behov, vinna-vinna-lösningar som parterna i en process gemensamt når fram till. Här ses makt i termer av makt *till* (att nå något), likaväl som makt *med* (den andra parten) och makt *över en själv* (självkontroll, Gandhi). Man söker långsiktiga lösningar medan man i maktparadigmet ofta nöjer sig med reglering av konflikten.

Avskräckning, hot och tvång. I maktparadigmet utnyttjas hot som maktmedel. Idén är att avskräcka den andre från att använda våld eller göra något man inte önskar. I det nya tänkesättet menar man att hot inte fungerar långsiktigt. Tvärtom eftersträvas tillit, och förtroende skapas. Brist på förtroende och tillit är ofta kärnan i konflikter. Utan detta är det svårt att nå lösningar som är hållbara. När man litar till avskräckning, antingen hot, tvång eller makt över den andra

blir resultatet fientlighet och brist på förtroende. Man inbjuder motparten till att spela samma maktspel som man själv. Upptrappning av konflikten sker då. Avskräckning fungerar inte när grundläggande behov hotas och inte tillgodoses, säger Burton. Det gäller både lokalt och globalt. Om detta är sant faller hela grunden för våra dagars försvar! Krig och krigsövningar pågår ständigt trots (på grund av) att praktiskt taget alla länder har militära försvarssystem som bygger på avskräckning. Om vapen och avskräckning fungerat skulle vi haft fred för länge sedan

Icke våldsliga metoder, där man skapar förtroende och tar hänsyn till den andres tankar, känslor och behov, leder lättare till långsiktigt hållbara lösningar. Det finns forskning som visar påfallande goda resultat av ickevåldsligt motstånd jämfört med motstånd med våld. Chenoweth och Stephan jämförde de *långsiktiga* resultaten av våldsamt och ickevåldsligt motstånd under tiden 1900 – 2006. 323 motståndskamper av skilda slag analyserades. Tvärtom vad många tror visade resultaten att nästan dubbelt så många ickevåldsliga kamper var lyckosamma eller delvis lyckosamma jämfört med dem som använt våld (Chenoweth, E. & Stephan, M. J, 2011).

Synen på den andra parten skiljer sig åt. I maktparadigmet ligger ansvaret hos den andra parten som ses som en motståndare eller fiende. I det nya tänkesättet har båda parterna ett ansvar och man eftersträvar gemensam problemlösning. För detta upprätthåller man kontakten, bryter den inte så som sker i ett maktspel. Man strävar efter att långsiktigt lösa konflikten och kan på så vis undvika att den återuppstår senare med förnyad kraft, t ex Andra Världskriget som en följd av fredsslutet efter det Första. Ingen part ska förödmjukas, allas grundläggande behov (både som grupp och enskild) ska tillgodoses.

Auktoritet. Maktparadigmet är till sin natur hierarkisk med maktutövning uppifrån och ned medan det nya tänkandet har ett nedifrån-upp-perspektiv. Auktoriteter vilar till slut på värderingar som knyts till relationerna mellan auktoriteter och dem över vilka de utövar sin auktoritet. Den styrande får sin makt av de styrda. Ingen är helt maktlös eftersom det finns ett ömsesidigt beroende i förhållandet. Detta utgör den teoretiska grunden för ickevåld.

Listan över jämförelser mellan de två tänkesätten är längre än så här men låt oss i stället se på likheter mellan konflikter på global nivå och dem på lokal nivå. *Likheterna är betydande när man ser till orsaker till konflikter, konflikters dynamik och bästa hantering för långsiktiga resultat.*

Likheter mellan konflikter på lokal och global nivå – Upptrappning

I upptrappningen ser man likheter mellan konflikter lokalt och globalt. Låt oss se dynamiken i upptrappning. När man hör detta kan man själv lätt hitta exempel både från lokal och global nivå.

Personifiering sker, dvs personer och grupper utsätts för beskyllningar och misstänkliggöranden. Det leder till att den/de andra försvarar sig genom t ex motanfall, skuldbeläggning och att hitta syndabockar. Så växer problemet både vad gäller det som konflikten handlar om och antalet personer och grupper som engageras i den. Fler konfliktämnen dras in och de negativa känslorna och föreställningarna ökar. Man minns gamla oförrätter och principer står på spel. Vardera parten kommunicerar med sin omgivning. Grupper och allianser bildas mot den andra. Samtal mellan parterna upphör. Förutfattade meningar och fördomar får fäste. Tilliten trasas sönder och öppen fientlighet visas. Polarisering sker. Kontakter blockeras på olika sätt, och man tänker i hämnd och handlar därefter. Man minns det hemska.

I sådan här upptrappning ingår skapandet av fiendebilder, ofta redan mycket tidigt i förloppet, inte sällan som gammal fördom.

Ett exempel: Sveriges politik utser Ryssland till fiende bland annat genom militärövningar, politikernas uttalanden, sanktioner och i medial rapportering. Det här förhållningssättet gentemot Ryssland är partiskt och därför orättvist (rättvisa är ett grundläggande mänskligt behov) och bidrar till ökad spänning mellan våra länder och internationellt. Krigsriskerna ökar. Samtidigt motiveras det svenska folket för kraftigt ökade militärutgifter, också ett krav från NATO. Avskräckning i allians med andra är som vi sett en väsentlig del av maktparadigmet.

Johan Galtungs välkända konflikttriangel A (attityd, antaganden), B (beteende) och C (konfliktinnehåll) gäller både lokalt och globalt. Problemet kan börja i vilket hörn som helst av triangeln, således med konfliktinnehåll, beteende hos någon/några eller attityd. De olika delarna påverkar varandra och driver på upptrappningen, men man kan också konstruktivt lösa problemet/konflikten genom att utnyttja sambanden, t ex ändra attityd eller beteende, och kanske efter bearbetning se innehållet i konflikten lösas upp på ett konstruktivt och kreativt sätt. Det blir då en nedtrappning. Även i de-escalering liknar konflikter på lokal och global nivå varandra. Samma principer gäller på båda nivåerna.

Vid god konflikthantering undviks personifiering och hela kedjan i utvecklingen. Om X och Y har ett problem hanteras det bäst genom att skilja mellan person och problem och försöka lösa problemet gemensamt. Detta kan X göra utan att Y delar tänkandet och sättet att bete sig. X påverkar Y genom sitt förhållningssätt och beteende.

Olikheter mellan global och lokal nivå

Det finns naturligtvis också olikheter mellan den globala och den lokala nivån, främst genom antalet konfliktområden, människor och grupper – också länder och regioner – som involveras. Politiska åtgärder hänger samman med tänkesätt som visas i Galtungs konflikttriangel. Handlingarna är nära förbundna med attityder och konfliktämnen i en eskalering. Konflikternas historia kan gå oerhört långt tillbaka i tiden särskilt på global nivå men glöm inte att släktfejder på lokal nivå också kan härledas till gammal historia. De så kallade asymmetriska konflikterna (maktbalans mellan parterna) finns både på global och lokal nivå. Antalet människor som inblandas och antalet konfliktämnen kan skilja sig åt.

Stora grupper vinner på militarism och status quo. Det går att utifrån det här nya tänkandet radikalt förändra utrikes- och säkerhetspolitiken. Säkerhet och trygghet är behov som behöver tillgodoses för att nå en fredlig värld. På den globala nivån brukar man tala om säkerhet, på den lokala om trygghet. Båda handlar om motsatsen till rädsla. När man idag talar om ”säkerhetspolitik” avser man inom det rådande maktparadigmet en politik som ska göra människor trygga. Det absurda är att denna politik leder till sin motsats: hot om våld och våld genom militarisering, flyktingströmmar, miljöförstöring och risk för kärnvapenkrig.

Det är ett mänskligt behov att inte känna rädsla utan trygghet och säkerhet. Det sorgliga är att människors rädsla utnyttjas av dem som på något sätt tjänar på rustningarna och kriget. Hur kan man tjäna på krig och rustningar? Vapenindustrin gör det, liksom många slag av forskning som får resurser, anställningar och status. Andra får arbetstillfällen under krig och övningar samt vid planering och återuppbyggnad efter krig. Media rapporterar. Det finns fler arbetstillfällen och intressen att lägga till den här listan. Ändå vill alla ha fred. Fredsforskaren Jan Öberg

(<https://transnational.live>) har kompletterat president Eisenhower's MIC, det militära-industriella komplexet, och talar om MIMAC, the militära-industriella-media-akademiska komplexet. Det ger en uppfattning om vilka som kan tjäna på militarismen och kriget.

Ledare på den globala nivån kan utnyttja människors rädsla och fördomar för sin egen vinning eller av inkompetens. De hjälper ofta till i att trappa upp fientligheter. Sådant kan ske också lokalt. Det är skalan som utgör skillnaden. Folkmord sker på global nivå. Individer skadas och dödas.

Det strukturella våldet, utan tydliga aktörer, sker vanligen på global nivå. Det är inbyggt i samhället, strukturer och system på ett sådant sätt att människor t ex saknar pengar, arbete, mat, kläder, diskrimineras eller förtrycks på andra mer eller mindre subtila sätt. Det händer på lokal nivå också men då är det ett resultat av förhållanden och normer i det globala samhället. Tag t ex mäns våld emot kvinnor.

Fördelar med att se till likheter mellan lokal och global nivå

Maktparadigmets företrädare skiljer noga mellan lokal och global nivå. Det nya tänkesättet leder tvärtom till att likheter betonas. Det är en följd av att man där ser till människors behov och undviker maktspel genom att lösa problem gemensamt med den andra parten och skilja mellan person och sak/problem.

När man ser likheterna mellan nivåerna kan man lättare se hur man själv som individ kan påverka. Man kan få och ge kraft till förändring, se möjligheterna att främja fred och lösa konflikter konstruktivt. Man finner sitt fredsarbete där man är, gräver där man står, och upptäcker att allt hänger samman på ett intressant och givande sätt. Vi kan, som ickevåldsteorin förespråkar, leva det liv man vill se i framtiden, leva freden. Det kan göras på alla nivåer, lokalt och globalt, för en mindre våldsamt värld, t ex med krav och opinionsbildning påverka makten och/eller med sitt förhållningssätt stödja andra i deras fredliga kamp.

När det gäller att förstå och lösa konflikter kan vi dra nytta av den kunskapsbank som beteendevetenskaperna har utvecklat och praktiserat under många år. Vi måste gemensamt förmå media och politiker att sätta sig in i och tillämpa den djupa kunskap om konflikters orsaker, dynamik och hantering som beteendevetenskaperna har tillägnat sig. I enlighet med det nya tänkesättet fungerar samma principer på båda nivåerna. Därför finns en stor potential i att utnyttja teoretisk och praktisk kunskap från den lokala nivån för att lösa konflikter och främja fred på global nivå.

Världen befinner sig idag i en farlig situation. Människans hela existens hotas direkt genom våld, indirekt genom klimat- och miljöförstöring. Det traditionella maktparadigmet, förhärskande i säkerhetspolitiken, måste förändras till att bygga **mänsklig säkerhet** med utgångspunkt från mänskliga behov. Johan Burtons tänkande är värt att ta till sig. Som någon sa "Ingenting är så praktiskt som en god teori".

Låt oss hålla FN-stadgan högt: Fred med fredliga medel!